

SZEMLE

DR. PATAKI ISTVÁN—STERL ISTVÁN

NEGYEDSZÁZAD A SZOCIALIZMUS ÉS A BÉKE SZOLGÁLATÁBAN

(Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1980. 264 o., 14 t.)

A huszonöt éves fennállását ünneplő Varsói Szerződés tiszteletére megjelent kötet reprezentatív kiadvány, erről árulkodik nemcsak a szép szedés, a tetszetős külalak, de a rendkívül gyors átfutási idő is, (a szerzők az 1979 decemberi eseményeket is tárgyalják a kötetben).

A könyv célja egyrészt, hogy áttekintést adjon a Varsói Szerződést létre hívó körülményekről, bemutassa szervezetét és felépítését, valamint röviden összefoglalja a Varsói Szerződés történetét, másrészt, hogy egy jól válogatott gazdag dokumentumanyag közzétételével lehetőséget nyújtson az olvasónak az önálló történeti áttekintésre. Ezt a két nagy részt egészíti ki az időrendi táblázat és a képmelléklet.

Egy rövid bevezető fejezet után, amely a Varsói Szerződés tagállamainak internacionalista hagyományait eleveníti fel (elsősorban a fiatal szovjethatalom, valamint a Spanyol Köztársaság védelme nyújt szép példákat erre az együttműködésre), a könyv bemutatja azt az utat, amely a második világháború antifasiszta egységétől a szélsőséges konfrontációhoz vezetett Európa nyugati és keleti része között. Tömören és világosan mutatják be a szerzők a hidegháború legfontosabb állomásait, kezdve Churchill híres fultoni beszédével (1946. március) a NATO megalakításán keresztül a koreai háborúig és végül a Varsói Szerződés megalakulását közvetlenül kiváltó eseményig: az NSZK-nak a NATO-ba való felvételéig. Felsorolja a kötet azokat a kezdeményezéseket is, amelyeket a Szovjetunió tett a békéért és a leszerelésért. Kétségtelenül nyert volna azonban a könyv azért, ha ebben a fejezetben is olyan árnyalt, a helyzet bonyolultságát olyan pontosan követő elemzést adna, mint a továbbiakban.

Ezután a szerzők ismertetik a Varsói Szerződés nemzetközi jogi státuszát. A Varsói Barátsági, Együttműködési és Kölcsönös Segélynyújtási Szerződés minden tekintetben megfelel az ENSZ alapokmányában foglalt normáknak (ellentétben a NATO-val). Az ENSZ alapokmányának 52. paragrafusa ugyanis megengedi a regionális elven szerveződő szövetségeket, amelyeknek céljai összhangban vannak az ENSZ általános céljaival — a béke megőrzésével. A Varsói Szerződés pedig kizárólag európai államokból áll és kizárólag Európára korlátozódik tevékenysége is, míg pl. a NATO-nak tagja Kanada és az USA is, amelyeket egy óceán választ el európai szövetségeseitől és ez földrajzi értelemben aligha nevezhető egyetlen régióknak. Céljait tekintve pedig a Varsói Szerződés alapdokumentuma kimondja, hogy a szövetség automatikusan feloszlik, amint sikerül megteremtteni az európai kollektív biztonsági rendszert és a NATO is feloszlik.

A következőkben, mintegy 18 oldalon a szerzők összefoglalják a Varsói Szerződés tevékenységét a nemzetközi politikában, a haditechnika fejlesztésében és egységesítésében stb., s ebbe a történeti áttekintésbe ágyazzák bele a Varsói Szerződés szervezeti kiépülését is. Ennek a roppant nehéz feladatnak — ilyen mennyiségű ismeret és adatot felhalmozni ilyen rövid terjedelemben — a szerzők végeredményben eleget tettek. Dicséretre méltóan ehévínyesítik a történetiség elvét, amikor együtt tárgyalják a szervezeti felépítést és ennek kialakulását a Varsói Szerződés általános tevékenységével. Kétségtelen, hogy a figyelmes olvasó világos képet kaphat ennek alapján mindkét területről. Ugyanakkor nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy a könyv eme részének olvasása valóban *figyelmes* olvasót

igényel, ez pedig nincs teljes összhangban a kiadvány jellegével (nagyon kevés jegyzettel jelent meg a kötet és szemmel láthatóan elsődrendű feladatának a nagyközönség tájékoztatását tekintti). Éppen azért, mivel nem csak szakmai közönséghez szólnak a szerzők, célszerűbb lett volna, ha különválasztják a szervezeti kiépülés történetét az általános történeti fejezettől. Ha azonban ezt az igényesebb formát választották, akkor célszerűbb lett volna, ha legalább azt az ábrát, amelyen sematikusan feltüntették a Varsói Szerződés szervezeti kereteit, nem a képmelléklet elejére, hanem a fejezet végére teszik, hogy segítse a szöveg megértését és rendszerezését. A tartalomjegyzékbe azonban mindenképpen helyes lett volna felvenni, mert így ezt a nyilvánvalóan segédlet jellegű ábrát gyakorlatilag csak véletlenül lehet megtalálni.

Ennek a tömörségnek megvan az a hátránya is, hogy esetleg alapvető jelentőségű tények is elkerülnek az olvasó figyelmét. Így pl. ki lehetett volna említeni és nem csak egy mondat erejéig említeni azt a hatvanas évek végén hozott döntést, miszerint a Varsói Szerződés átér a többségi szavazásról az egyhangú szavazás elvére, mivel ez voltaképpen azt jelenti, hogy a Varsói Szerződés államok feletti szervezetből államok közötti szervezetté változott.

A harmadik fejezet, amelynek címe: A Varsói Szerződés szervezete a békéért és a biztonságért, a könyv elemző részének kb. a fele.

Az utolsó évtized kétségtelenül mint az enyhülés korszaka fog bekerülni a történelembé. A hetvenes évek legfontosabb politikai tartalma az volt, hogy az addig mereven szemben álló két tábor elkezdett egymással tárgyalni, kereskedni, kultúrát cserélni. Ennek az egész Európa számára áldásos folyamatnak a katonai enyhülés volt a feltétele és az alapja. Törvényszerű tehát, hogy egy olyan könyv, amely a Varsói Szerződés történetét tekinti át, éppen ennek az időszaknak szentelje terjedelmének legnagyobb részét, mivel a Varsói Szerződés legfontosabb feladata éppen az enyhülés erősítése. Történelmi ritkaságnak számít, hogy egy olyan kiadvány, amelyet egy katonai koalíció egy tagállama ad ki a koalíció jubileumára, nem elsősorban a koalíció ütőképességét hangsúlyozza, nem a szemben álló koalíció veszélyességét és támadó szándékait mutatja be a legnagyobb gondossággal, hanem azt a fejezetet állítja művének középpontjába, ahol a koalíció békéért és biztonságért folytatott tevékenységét elemzi.

Nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is ez a legjelentékenyebb fejezete

a kötetnek. Mind a felvázolt kép áttekinthetősége, mind az ábrázolás árnyaltsága tekintetében felülmúlja az előző fejezetet, és úgy vélem, minden igényt kielégít.

Az általános enyhülést mintegy egy évtizeddel megelőzte a katonai enyhülés kezdete. A két nukleáris nagyhatalom először az egész emberiség érdekében jutott el a tárgyalóasztalhoz, ennek eredménye volt az ún. Atomcsend-egyezmény (1963. augusztus 5.), amely csak a föld alatti atomrobbantásokat engedélyezi az aláíró országok számára. Ennek az egyezménynek a környezetvédelmi jelentősége is felmérhetetlen. A következő fontos állomás az 1965. november 19-i ENSZ-határozat, amely Atomsorompó-szerződés néven vonult be a történelembé. A tulajdonképpeni enyhülés azonban csak a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején kezdődött meg. A két szemben álló koalíció kinyilvánította készségét a nemzetközi problémák együttműködés útján való rendezésére. A kezdeményező a Varsói Szerződés volt; az 1969. március 17-én Budapesten megtartott tanácskozáson felhívást adtak ki az összeurópai értekezlet megtartására. Erre a felhívásra válaszul született meg a NATO nyilatkozata, amely szintén állást foglalt a tárgyalások mellett (1970. május, Róma). Ezzel kezdetét vette az a többoldalú tárgyalássorozat, amely nagymértékben hozzájárult a kölcsönös bizalom légkörének kialakításához. A tárgyalások több céllal folytak és folynak, a Varsói Szerződést közvetlenül természetesen a katonai jellegű tárgyalások érintik. Ezek is több tárgyban és több szinten folynak. Első helyen kell megemlíteni az európai államfők konferenciáját (1975. augusztus 1.), amely az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet harmadik szakasza volt. A Helsinki Értekezlet jelentőségét és tartalmát felesleges ismertetni, hiszen ez napjaink egyik meghatározó politikai tényezője.

Hasonló jelentőségű a SALT tárgyalássorozat, amelyből kettő már befejeződött, bár a SALT II-szerződés ratifikálására még várni kell.

Az előző kettőnél kisebb sikerrel folynak Bécsben a Közép-Európai Haderőcsökkentési Tárgyalások; a probléma bonyolultsága miatt itt az tekinthető eredménynek, hogy a tárgyalások már lassan hét éve folynak — és nem szakadtak meg.

Ezeknek a tárgyalássorozatoknak a részletes és pontos leírása azok számára is hasznos és tanulságos olvasmány, akik a napi sajtóból rendszeresen nyomon követik a nemzetközi politika eseményeit. Ebben a fejezetben a szerzők kitérnek az

enyhülésellenes erők tevékenységének ismertetésére is. Itt nemcsak az Egyesült Államokban mutatkozó tendenciákra hívják fel a figyelmet, hanem a Kínai Népköztársaság politikájára is, amelyről megállapítják, hogy az egyetlen olyan külpolitika, amely a háború elkerülhetlenségét hirdeti. A Varsói Szerződés, bár európai szervezet, mégsem hagyhatja figyelmen kívül azt a háborús veszélyt, amelyet Kína jelent (gondoljunk pl. a Vietnam elleni agresszióra).

A könyv negyedik, s egyben utolsó fejezete rövid áttekintést ad a szervezethez tartozó tagállamok fegyveres erőiről. A könyv jellegéből következően az egyes hadseregek leírása nélkülözi a túlságos egyenitést, kizárólag a koalíció egészének szempontjából adódó különbségek vannak kidomborítva. Ez elsősorban katonaföldrajzi különbségeket jelent, ami azonban olyannyira naprakész, hogy Bulgária

stratégiai helyzetének leírásánál még a legutóbbi iráni eseményeket is említi. Kétségtelen azonban, hogy az a megszorítás, amely a tartalomból fakad nem engedi meg, hogy a jellemzések színesek és egyéniek legyenek. Az igazság az, hogy néhány adat kivételével a hadseregek jellemzése helyettesíthető lenne egymással. Talán ki lehetett volna térni például a katonai nevelés történelmi példaképeire, vagyis olyan területekre, amelyek jobban kötődnek a nemzeti tradíciókhoz. Meglepő azonban, hogy a könyv végén lévő fényképmellékletből kimaradt az egyes tagországok hadseregeinek egyenruhája.

Mindezzel együtt a kötet hasznos és érdekes olvasmány mindazok számára, akik a legutolsó évek és évtizedek története iránt érdeklődnek.

Oláh Zsigmond

HERENCSÁR LAJOS

KÉT FRONT KÖZÖTT

(Kossuth Könyvkiadó—Zrinyi Katonai Kiadó, Budapest, 1980. 292. o.)

Herencsár Lajos könyve műfaját tekintve visszaemlékezés. Egy szlovákiai faluból, Peredről (ma Tešedikovo) elindult gazdasági cseléd életútjának „történelmi ívét” mutatja be. A szerző szépírói érzékkel, a visszaemlékezésekben is ritka szép stílusban, ízes magyarsággal, megkapó tájleírásokkal és ugyanakkor egy krónikás tárgyilagosságával eleveníti fel élete eseményeit. Olyan meggyőző erővel, hogy élményei túllépik a magánélet határait és az olvasók többsége — nem csak kortársai! — vele együtt „éli át” a történeteket, az ifjúkor útkeresését, bizonytalanságát éppúgy, mint a történelem sodrásában válaszut elé állított felnőtt döntéseit.

A szerző nem szociológus. Könyvéből mégis sok szociológiai munkánál tisztában és mélyebben ismerhetjük meg az 1930-as évek Csehszlovákiáját jellemző társadalmi összefüggéseket, politikai mozgalmakat, a „nagy politika” visszatükröződését egy nemzetiségi vidék, egy falu lakóinak életében és gondolatvilágában. Ezzel a háttérrel számol be az 1938-as „visszacsatolás” tudati és érzelmi hatásáról, a szlovákiai magyarság kezdeti

örömről és a horthysta megszállás megismeréséből fakadó csalódásáról, a társadalmi függés egy új félelemérzetének kialakulásáról.

Herencsár Lajost az állampolgári kötelesség tudata hatja át, amikor behívót kap a Horthy-hadseregbe. Gondolatait és érzéseit azok az áttételes, de alapvetően pozitív tapasztalatok vezérlik, melyek a Csehszlovák Köztársaság hadseregében szolgált fivérétlől származtak. Fogadtatása a hadseregben azonban megrendíti jóhiszeműségét. Érthetetlen számára, miért kell neki, a felvidékinek „bizonyítania” magyar hazafiságát. A sűrűsödő tapasztalatok alapján realisan és *belülről* képes ítéletet mondani a magyar ellenforradalmi rendszer hadseregében uralkodó állapotokról. Elkerüli a kézenfekvő lehetőséget, hogy elítélő jelzőkre bízva a bakák kiszolgáltatottságának, az embertelen bánásmódnak a leleplezését.

A szerző 1942 februárjában, a 22. gyalogezred II. zászlóalja 6. századának bakaként készül fel a harctéri feladatokra és a 2. magyar hadsereg felkerül ki a keleti arcvonalra. Mit él át? Hosszú meneteléseket, rövid pihenőket, riadó-